

Ernst Cassirers tal till studenterna

Thomas Karlsruhn

Vid den högtid för nyantagna studenter som firades 11 oktober 1940 höll Ernst Cassirer ett tal.¹ Arrangör för festen var studentkåren, och dess organ *Göteborgske Spionen* återgav talet senare samma år.² Texten offentliggjordes på tyska med författarens tillstånd. När filosofen avled i New York knappt fem år senare publicerade *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* delar av anförandet i en numera åldrad översättning.³ I föreliggande utgåva av *Psykoanalytisk Tid/Skrift* trycks hela texten i ny svensk version.

Introduktör vid tillfället var professor Gunnar Aspelin (1898–1977). Denne hade tillträtt år 1936 efter att föregångaren Malte Jacobsson (1885–1966) blivit landshövding i Göteborgs och Bohus län. Att Cassirer och Aspelin kom väl överens och värdesatte varandra framgår tydligt av talets inledning. Där adresseras den svenske filosofen och tackas för ett friktionsfritt och givande samarbete. Formuleringarna visar att även Aspelin betygat sin erkänsla för kollegan. Det gjorde han också i den nekrolog som han författade för *Handelstidningen* i april 1945.⁴ Artikeln återpubliceras i detta nummer.

Större delen av talet berör förhållandet till studenterna. Cassirer var en framgångsrik lärare, och redan under tiden som privatdocent i Berlin samlade han stora skaror kring sig. I Sverige var dock situationen en annan, vilket syns i formuleringarna från 11 oktober. Föreläsningar och seminarier hölls för en liten krets. Visserligen hade många åhörare infunnit sig när han i september 1935 inledde sin ordinarie tjänstgöring med en föreläsning om Platon. Nyfikenheten var stor, och under den första terminen följde cirka fyrtio personer regelbundet undervisningen. Men snart reducerades antalet till en handfull. Hustruns uppgifter om den föregående vistelsen i Oxford ger perspektiv på förhållandena. Cassirer hade oroat sig för att hans då cirka fyrtio åhörare utgjorde en alltför mager skara. Men i Göteborg var de privata sammankomsterna – som hölls

från och med hösten 1936 – lika välbesökta som den officiella undervisningen.

Studentbristen visade sig dock vara en välsignelse. Cassirer beskriver hur han i Göteborg gavs tillfälle att lära känna sina elever och följa deras utveckling. Särskilt framhåller han de interna sammankomsterna i hemmet på Föreningsgatan 11. Flera av deltagarna blev vänner till honom och hustrun. Det gällde inte minst filosofen Folke Leander (1910–1981). Han umgicks i familjen och hade besökt Cassirers redan i England. Leander uppträdde även till Ernsts försvar när det yttrades kritik i pressen mot professorsutnämningen. Han var dessutom med vid avskedet 20 maj 1941.

Om undervisningen lockade relativt få studenter var de publika framträdandena desto mer välbesökta. Göteborgs bildade allmänhet samlades i stora skaror, och stadens intellektuella elit närvarade regelbundet. Från och med installationen i oktober 1935 och framåt åtnjöt Cassirer stort anseende och blev bekant med åtskilliga ledande gestalter. En kort tid efter tillträdet till professuren blev han ledamot av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället. Han använde alltid sitt modersmål när han uppträdde inför offentligheten. Det utgjorde inget hinder i en tid då tyska alltså var det första främmande språket. Anförandena hölls för övrigt ofta i Vasaparkens sal 10. I den lokalen arrangerar Svenska Ernst Cassirersällskapet sedan 2004 sina årliga Cassirer-föreläsningar.⁵

Särskilt ryktbar blev serien 1940–1941 om den unge Goethe.⁶ Toni Cassirer beskriver i sina memoarer hur den inledande föreläsningen – som hölls en dryg vecka före talet till studenterna – väckte stormande bifall hos publiken.⁷ Som framgår var även Aspelin mycket positiv i sina omdömen. Begivenheten skildrades också i lokalpressen. Själv tillstod Cassirer att dessa föreläsningar grep honom på ett personligt plan. Den ödesmättade inramningen av världskrig och tysk kultur-

skymning bidrog naturligtvis till det. Cykeln omfattade sammanlagt femton kurstillfällen och pågick till mars 1941.

Bakgrunden till Goetheföreläsningarna var den förestående pensioneringen 1 september 1940. Vårterminen avslutades tidigt med anledning av inkallelserna efter anfallet på Norge och Danmark. Paret Cassirer vistades under en period på landet utanför Alingsås. I slutet av maj fick Ernst så erbjudandet om att överta höstens undervisning i tyska. Flera vänner hade bemödat sig om hans fortsatta ekonomiska trygghet. I den ursprungliga överenskommelsen för donationsprofessuren fanns nämligen inga utfästelser som sträckte sig längre än tjänsten varade. Men Malte Jacobsson lyckades utverka fem års pension. Samtidigt tog högskolans rektor Curt Weibull (1886–1991) initiativ till att Cassirer skulle föreläsa över tysk litteratur. Den ordinarie lektorn hade tvingats sluta på grund av ”nationalsocialistiska tendenser”, som Toni Cassirer uttrycker saken.⁸ Lektorn ifråga hette Johannes Klein.⁹ Han övergick till att undervisa vid Deutsche

Akademie, en organisation som användes för spridandet av tysk propaganda.

Talet till studenterna avslutades med en referens till Platon, en gång ämne för Cassirers första kurs vid Göteborgs högskola. Nu formulerade han med hänvisning till upptakten i dialogen *Staten* en appell till ungdomen. En månad tidigare hade han emeriterats. Han såg därmed sin akademiska tjänstgöringstid som avslutad och lämnade över den brinnande facklan till en ny generation.

Men föreläsningarna över den unge Goethe framkallade snart en önskan om att fortsätta undervisa och en känsla av att vilja påverka unga människor. Ja, ingenting framstod som viktigare än att ”vinna inflytande hos ungdomen”, enligt hustruns berättelse.¹⁰ Längtan efter ett sådant inflytande var enligt samma källa huvudorsaken till emigrationen. I december anlände en inbjudan från Yale University, och ett drygt halvår efter högtiden för de nyantagna studenterna reste paret Cassirer till USA.

Noter

1. Faktauppgifterna i den följande introduktionen härrör framför allt från Svante Nordin & Jonas Hansson, *Ernst Cassirer. The Swedish Years*, (Bern: Peter Lang 2006), särskilt s. 59–104, samt Toni Cassirer, *Mein Leben mit Ernst Cassirer* (Hildesheim: Gerstenberg 1981), s. 240–288.

2. Ernst Cassirer, ”Tal till studenterna”, i *Goetheborgske Spionen*, årgång 5, nummer 3/1940, s. 1–3.

3. ”Cassirer såg i Sverige sitt andra fädernesland”, i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 16 april 1945.

4. Gunnar Aspelin, ”Ernst Cassirer död”, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 16 april 1945.

5. SECS trycker även med viss eftersläpning manuskripten till dessa föreläsningar: John Michael Krois, ”*A Passion Can Only be Overcome by a Stronger Passion*”. *Philosophical Anthropology before and after Ernst Cassirer*, (Göteborg: The Swedish Ernst Cassirer Society 2004); Hans Joas, *A German Idea of Freedom? Cassirer and Troeltsch between Germany and the West*, (Göteborg: The Swedish Ernst Cassirer Society 2006); Hans-Peter Krüger, *Philosophical Anthropologies in Comparison. The Approaches of Ernst Cassirer and Helmuth*

Plessner, (Göteborg: The Swedish Ernst Cassirer Society 2007); Sven-Eric Liedman, *A Universe of Symbols. Ernst Cassirer in Göteborg and in the World*, (Göteborg: The Swedish Ernst Cassirer Society 2008); Michael Moxter, *Law, Representation and Violence. The significance of Cassirer's Philosophy for the Legal Sphere*, (Göteborg: The Swedish Ernst Cassirer Society, under utgivning).

6. Goetheföreläsningarna har sedermera tryckts inom utgivningen av Cassirers efterlämnade skrifter: Ernst Cassirer, *Nachgelassene Manuskripte und Texte*, band 11, *Goethe-Vorlesungen*, red. John Michael Krois, (Hamburg: Meiner 2003).

7. Cassirer, *Mein Leben mit Ernst Cassirer*, s. 273.

8. ”[...] nationalsozialistischen Tendenzen [...]”. Cassirer, *Mein Leben mit Ernst Cassirer*, s. 275.

9. Om denne Klein och hans verksamhet i Göteborg, se Birgitta Almgren, *Drömmen om Norden. Nazistisk infiltration i Sverige 1933-1945*, (Stockholm: Carlssons 2005), i synnerhet s. 248ff.

10. ”[...] Einfluß auf die Jugend zu gewinnen [...]”. Cassirer, *Mein Leben mit Ernst Cassirer*, s. 277.